

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2024, c. 10, s. 2: 523-541

**Belâgat İlminde Başlangıç, Ana Konuya Geçiş ve
Sona İlgili Kompozisyon Sanatları**

The Composition Arts Related to Starting the Topic, Transition to the
Main Topic and Conclusion in the ‘İlm al-Balâgha

Ahmet GEZEK

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi,

İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD

Dr. Faculty Member, Yalova University,

Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric

ahmetgezek02@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5941-9533

DOI: 10.47424/tasavvur.1511581

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 6 Temmuz / July 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Eylül / September 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Gezek, Ahmet. “Belâgat İlminde Başlangıç, Ana Konuya Geçiş ve Sonuçla İlgili Kompozisyon Sanatları”. *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2024): 523-541. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1511581>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Belâgat ilminde sözün başlangıcıyla, konuya geçişle ve sonuç kısmıyla ilgili edebi sanatlar bulunmaktadır. Hüsn-i ibtidâ ve berâat-i istihlâl sözün giriş kısmını; tehallus ve iktidâb giriş kısmından ana konuya geçişi; hüsn-i intihâ ise sonuç kısmını konu edinmektedir. Klasik ve modern belâgat kitaplarında bulunan bu sanatların konumu bir müelliften diğerine farklılık göstermiş, bazı müellifler bu sanatları belâgat ilminden saymamıştır. Bu çalışmada, belâgat kitaplarında bedî sanatları içinde şiir intihalleri konusunda veya müstakil alt başlıklar olarak yer alan bu sanatların, kompozisyon sanatları başlığı altında yer almasının daha doğru olacağı önerilmiştir. Zira kompozisyon; bir metnin veya konuşmanın başlangıcının, konuya geçişinin ve sonuç kısmının birbiriyle ahenkli ve uyumlu olarak bir bütünlük içinde olması anlamına gelmektedir. Araştırmamızda, ilgili sanatların günümüzdeki kompozisyon çalışmalarıyla olan bağına, ayrıca en güzel örneklerinin Kur'ân-ı Kerîm'de olduğuna dikkat çekilmiş ve bu sanatların belâgat ilmindeki yeri ve konumunun önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgati, Bedî İlmi, Kompozisyon Sanatları, Hüsn-i İbtidâ, Hüsn-i İntihâ.

Abstract

In the 'Ilm al-Balâgha, there are literary arts related to the beginning of the speech, the transition to the main topic and the conclusion. Hüsn al-ibtidâ and barâat al-istihlâl includes the introduction part of the speech; takhalluş and iktidâb include transition from the introduction to the main topic; hüsn al-intihâ deals with the conclusion part. The position of these literary arts, which found a place in classical and modern rhetoric books, differed from one author to another even some authors did not consider these arts as part of 'Ilm al-Balâgha. In this study, it is suggested that it would be more accurate to include these arts, which come under the title of 'Ilm al-Badî' or poetry plagiarisms or as separate subheadings in rhetoric books, under the title of composition arts in the 'Ilm al-Balâgha. Because the composition means that the beginning of a text or a speech, the transition to the subject and the conclusion are supposed to be in harmony with each other. In our research, we pointed out the connection of the relevant arts with today's composition studies, as well as the fact that the

most beautiful examples of them are in the Holy Qurân, and we tried to reveal the place and importance of these arts in the ‘İlm al-Balâgha.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, ‘İlm al-Badî’, Composition Arts, Ḥusn al-Ibtidâ, Ḥusn al-Intihâ.

Giriş

Belâgat ilmi hicri üçüncü yüzyılda İbnü'l-Mu'tez'in (öl. 255/869) *el-Bedî' fi'l-bedî'* kitabıyla konuları bir araya gelmiş ve hicri yedinci yüzyılda kadar çeşitli merhalelerden geçmiştir. Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (öl. 626/1229) ve Hatîb el-Kazvîni (öl. 739/1338) ile birlikte me'ânî, beyân ve bedî' olarak üç ana kısma ayrılan belâgatin bu tasnifi, sonraki yüzyıllarda klasik ve modern belâgat müelliflerinin çoğu tarafından benimsenmiştir. Sekkâkî ve sonrasındaki birçok müellif bedî' ilmini, manayı ve lafzı güzelleştiren sanatlar olarak iki kısma ayırmıştır.¹

Bu çalışmada, belâgat müelliflerince bazen müstakil alt başlıklar olarak, bazen lafzı, bazen manayı güzelleştiren sanatlar içinde bazen de belâgat kitaplarının son kısmında ek bölüm olarak değerlendirilen; bir metnin/konuşmanın/hitabın girişi, içeriği ve sonuç kısmıyla ilgili kompozisyon sanatları incelenmiştir. Kompozisyon, cümleleri bir araya getirerek bütün oluşturma biçimi ve işi olup bu kavram belâgat kitaplarında التأنق في الكلام sözü güzelleştirme veya حسن ملاءمة الكلام sözünün içeriğe uygun olması terimleriyle ifade edilmiştir.²

¹ Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Na'îm Zerzûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 423; Celâlüddîn Hatîb el-Kazvîni, *Telhîsu'l-miftâh* (Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2010), 114; Sa'düddîn Teftâzânî, *el-Mutaavvel Şerhü telhîsi'l-miftâhi'l-'ulûm*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 640-641; Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, thk. Yûsuf es-Samîlî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 298; Ahmed b. Mustafa Merâğî, *'Ulümü'l-belâğa: el-beyân-el-me'ânî-el-bedî'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 319; Abdülaziz Atîk, *fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: 'İlmü'l-Bedî'* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.), 76; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâğa fünûnihâ ve efnânühâ: İlmi'l-beyân ve'l-bedî'* (Ürdün: Dâru'l-Furkân li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 2007), 276-277; Ahmed Matlûb - Hasan Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk* (Irak: Vizâratü't-Ta'lîmi'l-'Âli, 1999), 420; Alî Cârîm - Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-vâdiha: el-Beyân el-me'ânî el-bedî'* (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 263.

² Celâlüddîn Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh fi 'ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 322; Hüseyin b. Muhammed Tîbî, *et-Tibyân fi 'İlmi'l-me'ânî ve'l-bedî' ve'l-beyân*, thk. Hâdi

Sözün başlangıcı, başlangıçtan ana konuya geçişi ve sonucuyla ilgili söz sanatlarını merkeze alan bir çalışma, Ebubekir Sıddık Şahin'in "*Şiirin Üç Güzeli: Hüsn-i Matla', Hüsn-i Tahallüs, Hüsn-i Makta'*" adlı makalesidir. Yazar çalışmasında, belâgat ilminde başlangıç, konuya geçiş ve sonuç kısmıyla ilgili olan edebi sanatların Farsça, Arapça ve Osmanlı havzasındaki farklı kullanımlarını incelemiştir. Şahin'in çalışmasındaki odak noktası Farsça ve Osmanlıca eserler olmuş, klasik ve modern Arapça eserlere neredeyse yer verilmemiştir.³

Şahin'in araştırmasında hüsn-i ibtidâ (metnin giriş kısmı) ile ilgili kavramlar; hüsn-i iftitâh, berâ'at-i matla', berâ'at-i istihlâl ve hüsn-i matla'dır. Hüsn-i tahallüs'a (metnin giriş kısmından asıl konuya geçişe) dair kavramlar; lütf-i tahallüs, hüsn-i mahlas, hüsn-i hurûc ve berâ'at-i tahallüs'dur. Hüsn-i intihâ (metnin sonuç kısmına) ile kavramlar; hüsn-i makta', hüsn-i hâtîme ve hüsn-i hitâm olmuştur.⁴

Bu sanatlara dair bir diğer bir araştırma makalesi Servet Demirbaş'ın "*Berâat-i İstihlâl ve Hüsn-i İbtidâ Açısından Süre Girişleri -Nisâ Süresi Örneği-*" adlı çalışmasıdır. Müellif; giriş, konuya geçiş ve sonuçla ilgili olan edebi sanatlara değindikten sonra Nisâ süresi bağlamında bu sanatları değerlendirmiştir.⁵ Demirbaş'ın makalesinin giriş kısmında söz ettiği metnin yapısal bütünlüğüyle ilgili sanatlar; hüsn-i ibtidâ, berâat-i istihlâl, tahallüs, iktidâb, istitrâd ve hüsn-i intihâ'dır. Hüsn-i ibtidâ ve berâat-i istihlâl metnin başlangıç kısmıyla; tahallüs ve iktidâb metnin başlangıcından asıl konuya geçişle, istitrâd metnin içeriğiyle ve hüsn-i intihâ metnin sonuç kısmıyla ilgilidir.⁶

'Atiyye Matar el-Hilâli (Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb - Mektebetü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1987), 455; Muhammed es-Seyyid Cebr, *Dirâsât fi 'ilmi'l-bedî'* (Kahire: Drîm li't-Tibâ'a, 2007), 149-152; Abdülkâdir Ūgânîcâ, *el-Müzahir fi 'ilmi'l-Bedî'* (Nijerya: Merkezü Kiüdâmilülâ, 2021), 240-255.

³ Ebubekir Sıddık Şahin, "*Şiirin Üç Güzeli: Hüsn-i Matla', Hüsn-i Tahallüs, Hüsn-i Makta'*", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 62/1 (2022), 667-668.

⁴ Şahin, "*Şiirin Üç Güzeli: Hüsn-i Matla', Hüsn-i Tahallüs, Hüsn-i Makta'*", 667-668.

⁵ Servet Demirbaş, "*Berâat-i İstihlâl ve Hüsn-i İbtidâ Açısından Süre Girişleri -Nisâ Süresi Örneği-*", *Kilitbahir Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 182-208.

⁶ Demirbaş, "*Berâat-i İstihlâl ve Hüsn-i İbtidâ Açısından Süre Girişleri -Nisâ Süresi Örneği-*", 179-190.

Bu sanatlara dair bir başka çalışma, Ali Bulut'un "*Arap Edebiyatında Berâat-i İstihlâl Sanatı*" adlı makalesidir. Müellif çalışmasında berâat-i istihlâl sanatına yoğunlaşmış ve bu sanatın hüsn-i ibtidâ ile olan benzerliklerini ve farklılıklarını izah etmiştir. Makalede ayrıca berâat-i istihlâl ile yakınlığı bulunan teşbîb, tehallus ve iktidâb gibi sanatların ne olduğu özetle anlatılmıştır.⁷

Araştırmamızda, belâgat ilminin farklı kısımları içinde bulunan metnin veya konuşmanın girişi, ana konusuna geçişi ve sonuç kısmıyla ilgili söz sanatlarının bir araya getirilmesi amaçlanmış ve bu sanatların me'ânî ilmiyle olan bağına dikkat çekilmiştir. Çalışmamızda klasik ve modern Arap belâgati kitaplarındaki durum esas alınmakla birlikte kimi yerde Türkçe belâgat eserlerine de başvurulmuştur.

1. Başlangıçla İlgili Söz Sanatları: Hüsn-i İbtidâ ve Berâat-i İstihlâl

Klasik ve modern belâgat eserlerinde bir metnin veya hitabın başlangıcıyla ilgili söz sanatları hüsn-i ibtidâ ve berâat-i istihlâl'dir. Hüsn-i ibtidâ sanatı, belâgat ilminin en eski kavramlarından biri olarak bu ilmin kurucularından kabul edilen İbnü'l-Mu'tez'in *el-Bedî'* adlı eserinin Mehâsinü'l-keîmî ve 'şî'r bölümünde geçmektedir.⁸ Hüsn-i ibtidâ'nın alt başlığı sayılabilecek sözün başlangıcıyla ilgili diğer bir edebi kavram berâat-i istihlâl olup Hatîb el-Kazvîni ve sonraki belâgat müellifleri bu sanata yer vermişlerdir.⁹

1.1. Hüsn-i İbtidâ

İfade olarak güzel başlangıç anlamına gelen hüsn-i ibtidâ belâgat ilminde; muhatabı konuya dahil edecek şekilde kapalılık ve bayağılıktan uzak, anlaşılır, incelikli, güçlü, maksada uygun, akıcı, dikkat çeken ve kulağa hoş gelen bir üslupla konuşmaya veya yazıya başlamak demektir.¹⁰ Bu tür başlangıçlarda söz

⁷ Ali Bulut, "Arap Edebiyatında Berâat-i İstihlâl Sanatı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/2 (2008), 80-84.

⁸ Abdullah b. Muhammed el-Abbâsî İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî' fi'l-bedî'* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1990), 176-177.

⁹ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 324; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 735-736; Abdurrahmân Hasen Habenneke Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve 'ulûmühâ ve fûnûnihâ* (Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996), 2/559.

¹⁰ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî'*, 176; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 322; Hatîb el-Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, 148; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 734; Ali Bulut, *Bedî' İlmi* (İstanbul: İFAV, 2016), 301.

muktezâ-yı hâle, yani yer, zaman ve duruma uygun bir şekilde gelir. Bazı klasik belâgat kitaplarında hüsn-i ibtidâ terkibi yerine aynı anlamda hüsn-i matla',¹¹ berâat-i istihlâl,¹² berâat-i matla',¹³ hüsn-i iftitâh¹⁴ ve el-mebâdî' ve'l-iftitâh¹⁵ terimleri kullanılmıştır. Bazı belâgat bilginleri ise nesir ifadelerde hüsn-i ibtidâ, nazımda hüsn-i matla' veya berâat-i matla' ifadelerini tercih etmişlerdir.¹⁶

Klasik eserlerde, söze güzel bir şekilde başlangıç yapmakla ilgili nesir ve şiir örnekleri bulunmakta olup bunlardan biri İmruülkays'ın (öl. 540 dolayları) Muallaka'sının ilk beytindeki;

قَفَا نَبِّكَ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ   بِسْفِطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ

“Durun! Sevgiliye ve onun evinin hatırasına ağlayalım. Sıktu'l-livâ'da, Dehûl ve Havmel arasındaki (yerde).”

ifadesidir.¹⁷ Şair kasidesine, ayrılığına üzüldüğü sevdiğine karşı hasretini göstererek başlamış ve sevdiğinin evinin Dehûl ve Havmel arasında olduğunu belirterek hatıralarını yad etmiştir. Şair beytin ilk mısramında; durmaktan, ağlamaktan, sevdiğinden ve sevdiğinin yaşadığı yerden söz ederek etkili ve kulağa hoş gelen sözcüklerle kasidesine başlamıştır.¹⁸

¹¹ Reşîdüddîn Vatvât, *Hadâiku'ş-sihr fi dekâiki'şî'r*, çev. İbrahim Emîn Şevâribî (Kahire: Matba'atü Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme, 1945), 124.

¹² Tîbî, *et-Tibyân*, 456.

¹³ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, thk. 'İsâm Şakyû (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl – Dâru'l-Bihâr, 2004), 1/19.

¹⁴ Ebû Ali İbn Reşik el-Kayrevânî, *el-'Umde fi mehâsini'ş-şî'ri ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 1/217.

¹⁵ Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve'ş-şâ'ir*, thk. Ahmed Hûfî - Bedvî Tabâne (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 3/96.

¹⁶ Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk*, 463.

¹⁷ Hunduc b. Hucr İmruülkays, *Dîvânü İmriilkays*, thk. Abdurrahmân el-Müstâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004), 21; İbn Reşik el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/218-219; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 322-323; Tîbî, *et-Tibyân*, 456-457.

¹⁸ Tîbî, *et-Tibyân*, 456.

Hüsn-i ibtidâ'nın en güzel örnekleri ise Kur'ân-ı Kerim'de bulunmakta olup hurûf-i mukattaa, hamd, nidâ, yemin şart, dua vb. şekildeki sûre başlangıçlarını bu sanat için örnek vermek mümkündür.¹⁹

Yukarıda geçtiği üzere belâgat kitaplarında bazen lafzı güzelleştiren sanatlar içinde;²⁰ bazen hâtıme,²¹ şiir intihalleri²² söz uyumu²³ ve sözün biçimli olması²⁴ gibi farklı kısımlarda, bazen belâgate ve bedî' ilmine dahil olan konular olarak²⁵ veya tasnif yapılmadan²⁶ değerlendirilen hüsn-i ibtidâ sanatı, cümleleri bir araya getirerek bütün oluşturma işinin başlangıç kısmıdır. Bu sanat, asıl itibarıyla kompozisyon girişinin nasıl olması gerektiğini konu edinir.

Diğer taraftan metin veya konuşmanın girişinin anlaşılır ve maksada uygun olarak gelmesi muktezâ-yı hâl olgusuyla, yani ifadenin yer, zaman ve duruma uygun bir şekilde gelmesiyle mümkündür.²⁷ Bu durum, hüsn-i ibtidâ'yı ve diğer kompozisyon sanatlarını me'ânî ilmine yaklaştırmaktadır. Bu sanatlar me'ânî ilmi içinde değerlendirildiğinde ise konunun; cümlelerin kısalığını, alışlagelmiş durumda gelmesini ve uzunluğunu konu edinen icâz-itnâb-müsâvât bölümünde yer almasının daha isabetli olacağı düşünülmektedir.

1.2. Berâat-i İstihlâl

¹⁹ Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk*; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/558; eş-Şahhât Muhammed Ebû Setîr, *Dirâsât menheciyye fi 'ilmi'l-bedî'* (Mısır: Dâru Hafâcî li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 1994), 118; Demirbaş, "Berâat-i İstihlâl ve Hüsn-i İbtidâ Açısından Sûre Girişleri -Nisâ Sûresi Örneği-", 184.

²⁰ Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve't-tatbîk*, 462; Bulut, *Bedî' İlmi*, 301.

²¹ Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 378; Muhammed b. Sâlih İbn 'Useymin, *Şerhu Dürüsü'l-belâğa*, thk. Muhammed b. Fellâh Mutayrî (Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 2004), 181.

²² Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 322; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 343.

²³ Ebû Setîr, *fi 'ilmi'l-bedî'*, 116.

²⁴ Ügânicâ, *el-Müzhir*, 241.

²⁵ Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/558; Cebr, *Dirâsât fi 'ilmi'l-bedî'*, 149.

²⁶ Vatvât, *Hadâiku's-sihr*, 124; Besyûnî Abülfettâh Feyyûd, *İlmu'l-Bedî'*, *Dirâse târîhiye ve fenniye li-usûli'l-belâğa ve mesâili'l-bedî'* (Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2015), 250.

²⁷ Cebr, *Dirâsât fi 'ilmi'l-bedî'*, 149.

Konuya giriş sanatlarından berâat-i istihlâl'deki berâa sözcüğü kabiliyetli, hünerli ve mahir olmak;²⁸ istihlâl ise bir şeye başlangıç yapmak, çocuğun doğduktan sonra ilk sesinin ortaya çıkması veya bağırarak ağlaması, hilalin belirmesi, görünmesi vb.²⁹ anlamlara gelmektedir. Belâgat ilminde; sözün başlangıç kısmının, içeriğine delalet eden ifadeler barındırmasıdır.³⁰ Bu durum, övgü, yergi ve benzeri maksatlara binaen söylenen söze işaret eden ifadelerin giriş kısmında bulunmasıyla gerçekleşir.³¹ Diğer bir deyişle sözün muhtevasında konuya işaret eden ifadeler bulunur ve konunun ne olduğu anlaşılır.

Abbasiler döneminin önemli şairlerinden Ebû Temmâm (öl. 231/846), Ammûriyye şehrinin fethedilmesinden sonra Halife Mu'tasım-Billâh (öl. 227/842) için yazdığı medih kasidesine;

السيفُ أصدقُ أنباءٍ مِنَ الكُتُبِ   في حَدِّهِ الحَدُّ بَيْنَ الجِدِّ وَاللَّعِبِ

"Kılıcın getirdiği haber, kitaplardan daha doğrudur. (Kılıcın) ucunda, ciddiyet ile oyunu birbirinden ayıran kenar vardır."

beytiyle başlamıştır.³² Şair kasidesinin ilk beytinde, konunun muhtevasına yani zafere işaret eden kılıç ve kılıcın üstünlüğüne dair ifadeler kullandığından dolayı burada berâat-i istihlâl vardır.

Hatib el-Kazvîni, berâat-i istihlâl'in hüsn-i ibtidâ'dan farkını "En iyi (başlangıç), kastedilene uygun olarak gelendir ve bu durum berâat-i istihlâl diye isimlendirilir" sözüyle kapalı ifadeler kullanarak belirtmiştir.³³ Kazvîni üzerine şerh yazan müellifler, "başlangıç kısmında sözün muhtevasına işaret eden ifadeler

²⁸ İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lüğa ve sihâhi'l-'Arabiyye* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 3/1184; Muhammed Mürtezâ Zebidî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc - Mustafa Hicâzî (Kuveyt: Daru'l-Hidaye, 1965), 20/317.

²⁹ Ali b. İsmail İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 4/100; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vesît* (Mısır: Dâru'd-Da' ve, ts.), 2/992.

³⁰ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 735; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 343; Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/559; Feyyûd, *İlmu'l-Bedî*, 251; Bulut, "Arap Edebiyatında Berâat-i İstihlâl Sanatı", 81.

³¹ Ebû Setî, *fi 'ilmi'l-bedî*, 115.

³² Yusuf Bedî'î, *es-Subhu'l-Münbî 'an haysiyyeti'l-Mütenebbî* (İstanbul: el-Matbaatü'l-Âmire eş-Şerafiyye, 1891), 2/185-186; Hatib el-Kazvîni, *el-İzâh*, 324; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 736; Tîbî, *et-Tibyân*, 458.

³³ Hatib el-Kazvîni, *Telhîsu'l-miftâh*, 149; Hatib el-Kazvîni, *el-İzâh*, 324.

bulunması” sözlerini ilave ederek bu kapalılığa açıklık getirmişlerdir.³⁴ Hicri sekizinci yüzyılın önemli belâgat bilginlerinden Şerefüddin et-Tîbî (öl. 743/1343), hüsn-i ibtidâ ve berâat-i istihlâl terimlerini birbirini destekleyen iki kavram şeklinde eş anlamlı olarak kullanmıştır.³⁵ Bu iki kavram arasında ayırım yapan belâgatçilerin çoğu ise maksada uygun bir şekilde giriş ifadelerinin, metnin veya konuşmanın içeriğine işaret eden sözler barındırmasına berâat-i istihlâl demişlerdir.³⁶ Berâat-i istihlâl, hüsn-i ibtidâ şartlarını taşıyan etkili, akıcı ve anlaşılır bir başlangıçtaki ifadelerin muhtevayı yansıtmaya gerçekleştirebilir.³⁷ Bu durumda her berâat-i istihlâl aynı zamanda hüsn-i ibtidâ olurken her hüsn-i ibtidâ, berâat-i istihlâl olmayabilir. Belâgat ilminde berâat-i istihlâl’i, hüsn-i ibtidâ’nın alt başlığı olarak değerlendirmek de mümkündür.

Hüsn-i ibtidâ gibi yazı veya sözdeki kompozisyonun giriş kısmıyla ilgili bir sanat olan ve belâgat eserlerinde lafzî güzelleştiren sanatlar içinde³⁸ veya hâtîme,³⁹ şiir intihalleri⁴⁰ söz uyumu,⁴¹ sözün biçimli olması,⁴² bedî’ ilmine dahil olan konular olarak⁴³ bazen de tasnif yapılmadan⁴⁴ zikredilen berâat-i istihlâl, muktezâ-yı hâl ile irtibatlıdır. Bu sebeple bu sanatın me’ânî ilmi icâz-itnâb-müsâvât bölümünde yer almasının daha isabetli olacağı fikrine ulaşılmıştır.

2. Konuya Geçişle İlgili Söz Sanatları: Tehallus, İktidâb

³⁴ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 735-736; Muhammed b. ‘Arafe Düsûkî, *Hâşiyetü’l-düsûkî ‘alâ muhtasari’l-me’ânî*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, ts.), 4/287-288.

³⁵ Tîbî, *et-Tibyân*, 456.

³⁶ Abdül’azîm el-Mısri İbn Ebü’l-İsba’, *Tahrîrü’t-tahbîr fî sinâ’ati’s-şi’ri ve’n-nesr ve beyâni i’câzi’l-Kur’ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeraf (B.A.E.: el-Meclisü’l-E’lâ li’ş-Şüûni’l-İslâmiyye – Lecnetü İhyâi’t-Türâsî’l-İslâmî, ts.), 168; Ügânîcâ, *el-Müzahir*, 242.

³⁷ Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye*, 2/559.

³⁸ Matlûb - Basîr, *el-Belâğatü ve’t-tatbîk*, 463.

³⁹ Merâğî, *‘Ulûmü’l-belâğâ*, 378; İbn ‘Useymîn, *Şerhu Dürûsu’l-belâğâ*, 181.

⁴⁰ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 324; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğâ*, 343.

⁴¹ Ebü Setî, *fî ‘ilmi’l-bedî’*, 115.

⁴² Ügânîcâ, *el-Müzahir*, 242.

⁴³ Meydânî, *el-Belâgatü’l-‘Arabiyye*, 2/559; Cebr, *Dirâsât fî ‘ilmi’l-bedî’*, 149.

⁴⁴ Feyyûd, *İlmu’l-Bedî*, 251.

Belâgat ilminde metnin veya konuşmanın başlangıç kısmından muhtevasına geçişle ilgili söz sanatları hüsn-i tehallus ve iktidâb'dır. Hüsn-i tahallus, belâgat ilminin en eski kavramlarından biri olarak İbnü'l-Mu'tez'in *el-Bedî'* adlı eserinin Mehâsinü'l-kelâmi ve 'şî'r bölümünde hüsn-i hurûc adıyla geçmiştir.⁴⁵ Bu durum, konuya geçişle ilgili söz sanatlarının kadim belâgat kitaplarında var olduğunu bize göstermektedir.

2.1. Hüsn-i Tehallus

Kelime olarak bir şeyden kurtulma, özgür ve bağımsız olma gibi anlamlara gelen tehallus,⁴⁶ belâgat ilminde; metnin veya konuşmanın başlangıç kısmı ile asıl konusu arasında güçlü anlam bağı oluşturarak konuya ince ve yumuşak bir şekilde geçiş yapmak demektir.⁴⁷ Bu sanatın diğer adları; tehallus,⁴⁸ berâat-i tahallus,⁴⁹ mahlas,⁵⁰ hurûc,⁵¹ ve hüsn-i hurûc'dur. Tehallus'ta konunun başlangıç kısmıyla muhteva arasında muhatabın bu geçişi fark edemeyeceği derecede güçlü bir anlam örgüsü ve bağ oluşturulur.⁵²

Hüsn-i tehallus'un Kur'ân-ı Kerîm'de bulunup bulunmamasıyla ilgili her ne kadar belâgat alimleri arasında bazı ihtilaflar olsa da çoğunluğun görüşü Kur'ân-ı Kerîm'de örneklerinin var olduğuna yöneliktir.⁵³ Zira Yûsuf sûresinin ilk ayetlerinde en güzel kıssaların vahiy olarak Arapça inen Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu belirtildikten sonra Hz. Yûsuf kıssasına geçilmiştir.⁵⁴ Sûrenin başlangıç kısmıyla muhtevası arasında güçlü bir anlam örgüsü oluşturulduğundan dolayı burada hüsn-i tehallus bulunmaktadır. Benzer şekilde İsrâ sûresinin ilk âyeti; Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yapmış olduğu

⁴⁵ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî'*, 155.

⁴⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1037-1038; Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık, 2022), 278.

⁴⁷ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 324; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 736-737; Tîbî, *et-Tibyân*, 461.

⁴⁸ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 324; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 343.

⁴⁹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrü't-tahbîr*, 433.

⁵⁰ Tîbî, *et-Tibyân*, 461.

⁵¹ Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 379.

⁵² Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 343-344; Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 379-380; Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabîyye*, 2/566.

⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 3/128; Ügânîcâ, *el-Müzhir*, 248.

⁵⁴ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 12/1-5.

isrâ yolculuğundaki mucize zikredilerek başlamış,⁵⁵ sonraki âyetlerde Hz. Mûsa ve Hz. Nûh'tan söz edilmiştir.⁵⁶ Bu başlangıçta, Hz. Mûsâ'nın Mısır'dan çıkıp Medyen yolculuğuna, Hz. Şuayb'ın kızı ile evlenmesine ve ardından Rabbi ile muhatap olmasına işaret eden incelikler vardır.⁵⁷ Sonraki âyette ise Hz. Nûh'un insanların ve İsrailoğullarının atası olup şükreden bir kul olduğu söylenerek onun gibi olunması ve bozgunculuk yapılmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁸

Belâgat kitaplarında hüsn-i tehallus'a dair Arap şiirinden de farklı örnekler verilmiştir.⁵⁹ Câhiliye dönemi ve eski Arap dili üslubunda konuya direkt ve sert geçiş anlamındaki iktidâb sanatı makbulken, sonradan tehallus üslubu tercih edilmeye başlanmıştır.⁶⁰ Bu durum ilk dönem Araplarında hüsn-i tehallus sanatının örneklerinin az olduğu anlamına gelmektedir.⁶¹

Sözün giriş kısmıyla muhtevası arasında güçlü bir uyumun olması, giriş kısmının sözün muhtevasına işaret etmesiyle gerçekleşeceğinden dolayı hüsn-i tehallus ile berâat-i istihlâl arasında yakınlık bulunmaktadır. Şöyle ki; hüsn-i tehallus'un var olduğu yerde berâat-i istihlâl, berâat-i istihlâl'in var olduğu yerde hüsn-i tehallus'un varlığından söz edebiliriz.

Belâgat kitaplarında hâtîme,⁶² bedî' ilmine dahil edilen konular,⁶³ söz uyumu,⁶⁴ sözün güzel olması,⁶⁵ şiir intihalleri,⁶⁶ lafzı güzelleştiren sanatlar⁶⁷ gibi farklı konular içinde veya müstakil bir konu olarak⁶⁸ yer verilen hüsn-i tehallus, sözün giriş kısmından ana konuya geçişle ilgili olduğu için bu sanatın

⁵⁵ İsrâ, 17/1.

⁵⁶ İsrâ, 17/2.

⁵⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr*, 433-434.

⁵⁸ İsrâ, 17/3-4.

⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 3/127-129; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr*, 435.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 3/121-122; Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 380.

⁶¹ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb*, 1/329.

⁶² Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 379-380.

⁶³ Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabîyye*, 2/561; Cebr, *Dirâsât fî 'ilmi'l-bedî'*, 153.

⁶⁴ Ebû Setîr, *fî 'ilmi'l-bedî'*, 119-121.

⁶⁵ Ügânicâ, *el-Müzhîr*, 247.

⁶⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 324-325; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 343-344.

⁶⁷ Matlûb - Basîr, *el-Belâgatü ve't-tatbîk*, 465; Bulut, *Bedî' İlmî*, 310.

⁶⁸ Feyyûd, *İlmü'l-Bedî*, 253-254.

me'ânî ilmindeki icâz-itnâb-müsâvât içinde kompozisyon sanatları başlığı altında zikredilmesi mümkündür.

2.2. İktidâb

Sözün giriş kısmından ana konuya geçişle ilgili sanatlardan diğeri iktidâb olup sözlükte bir şeyi koparmak, budamak, özetlemek ve bir şeyi irticalen doğaçlama söylemek gibi anlamlara gelir.⁶⁹ Belâgat ilminde; metnin veya konuşmanın başlangıç kısmı ile ana konusu arasında herhangi bir anlam bağı oluşturmadan konuya direkt olarak geçiş yapmak demektir.⁷⁰

İktidâb sanatında, tehallus'un zıttı olarak konunun başlangıç kısmı ile muhtevası arasında anlam bağı oluşturmadan konuya geçilir. Bu geçişin daha yumuşak olması, konuya geçildiğinin anlaşılması ve muhatabın dikkatini çekmek için Arap dilinde geçişten önce fasl-ı hitâb diye isimlendirilen⁷¹ هَذَا ، هَذَا بَعْدُ ، هَذَا عَن ذَا ، عَدَّ عَن ذَا ، ذِكْرٌ ، أَيْضًا ، هَذَا بَابٌ ، هَذَا gibi⁷² lafızlar getirilir. Bu tür ifadeler sözün başlangıç kısmıyla içeriği arasında bir bağ ve geçiş görevi gördüğü için belâgat bilginleri bu tür ifadelerin getirildiği yerlere tehallus'a yakın iktidâb adını vermişlerdir.⁷³ Arap dilinde kitapların giriş kısmında Allah'a hamd edip Hz. Peygamber'e, âline ve ashabına salat ve selam getirdikten sonra konuya geçmeden بعد أما ifadesinin kullanılması tehallus'a yakın iktidâb'a örnektir.⁷⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de tehallus'a yakın iktidâb örnekleri bulunmakta olup هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ جِسَابٍ "İşte bu bizim ihsanımızdır. "Artık sen de (istediğine) hesapsızca ver yahut verme, dedik." ayetinde هَذَا ism-i işaretinin böyle bir gayesi vardır. Zira ayetin öncesinde Allah'ın Hz. Süleyman'a nimet olarak verdiği güçlü safkan koşu atlarından, Allah'ın onu imtihan edip onun Allah'tan hükümranlıktan istemesinden; rüzgarın, şeytanların ve farklı yaratıkların onun emrine verilmesinden söz edilmiştir.⁷⁵ Ardından هَذَا ism-i işaretiyle fasl-ı hitâb yapılarak⁷⁶

⁶⁹ Muhammed el-İfrîkî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 1/678; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 4/48; Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, 748.

⁷⁰ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 325; İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 3/139; Tîbî, *et-Tibyân*, 463.

⁷¹ Ebû Setîr, *fi 'ilmi'l-bedî'*, 123.

⁷² Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğâ*, 380-381; Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, 561; Bulut, *Bedî' İlmi*, 311.

⁷³ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 325; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 738-739.

⁷⁴ Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, 2/561-562.

⁷⁵ Sâd, 38/30-38.

⁷⁶ Sâd, 38/39.

Eyyûb, İbrâhîm, İshâk, Ya'kûb, İsmâîl Elyesa ve Zülkifl peygamberler hakkında bilgiler verilmiş ve övülmüşlerdir.⁷⁷ Devam eden ayetlerde muttakilerin cennetteki durumunu anlatan ayetler هَذَا ذِكْرٌ “İşte bu hatırlatmadır” ifadesiyle;⁷⁸ haddi aşanların cehennemdeki halini anlatan ayetler هَذَا sözcüğüyle⁷⁹ başlamıştır.⁸⁰

Cahiliye ve İslam'ın ilk dönemindeki muhadram şairlerde yazı ve konuşmalarda iktidâb tarzı yaygınken Abbasilerden sonra tehallus daha çok kullanılmaya başlanmıştır.⁸¹ Tehallus'a yakın iktidâb ise nesirde şiire göre daha çok geçmektedir.⁸²

Belâgat eserlerinde iktidâb sanatı müstakil bir başlık,⁸³ şiir intihalleri,⁸⁴ sonuç,⁸⁵ söz uyumu,⁸⁶ sözün güzel olması,⁸⁷ lafzı güzelleştiren sanatlar⁸⁸ ve bedî' ilmine dahil edilen konular,⁸⁹ gibi farklı bölümler içinde zikredilmiştir.

İktidâb sanatı, tehallus gibi sözün girişinden metnin içeriğine geçişle ilgili bir söz sanatı olduğu için bu çalışmada iktidâb'ın diğer kompozisyon sanatları gibi icâz-itnâb-müsâvât konusunda yer alması önerilmektedir. Çünkü bu sanat, konuşma veya metnin daha iyi bir biçim ve şekilde olmasını konu edinmektedir.

3. Sonuçla İlgili Söz Sanatları: Hüsn-i İntihâ

⁷⁷ Sâd, 38/41-48.

⁷⁸ Sâd, 38/49.

⁷⁹ Sâd, 38/55.

⁸⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 3/139-140.

⁸¹ İbn Abdilhak 'Umerî, *Dürerü'l-ferâidi'l-müstahsene fî şerhi menzûmeti İbni's-Şihne*, thk. Süleymân Hüseyin el-'Umeyrât (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2018), 483-484; Feyyûd, *İlmu'l-Bedî*, 254-255.

⁸² İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 3/140.

⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 3/139; Feyyûd, *İlmu'l-Bedî*, 253-254.

⁸⁴ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 324-325.

⁸⁵ Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğ*, 380.

⁸⁶ Ebû Setî, *fî 'ilmi'l-bedî'*, 123.

⁸⁷ Ügânîcâ, *el-Müzhir*, 249.

⁸⁸ Bulut, *Bedî' İlmi*, 311-312.

⁸⁹ Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/561; Cebr, *Dirâsât fî 'ilmi'l-bedî'*, 156-157.

Belâgat ilminde sözün sonuç kısmıyla ilgili söz sanatı hüsn-i intihâ'dır. Güzel bir sonuç anlamına gelen hüsn-i intihâ belâgat ilminde; kapalılıktan uzak, anlaşılır, maksada uygun, kulağa hoş gelen ve nihayete ereceğini hissettiren güzel ifadelerle sözü veya yazıyı tamamlamak demektir.⁹⁰ Belâgat kitaplarında hüsn-i ibtidâ yerine aynı anlamda hüsn-i hitâm,⁹¹ hüsn-i hâtime,⁹² hüsn-i makta',⁹³ berâat-i hitâm, berâat-i makta',⁹⁴ makta'⁹⁵ intihâ veya ihtitâm⁹⁶ kavramları kullanılmıştır. Hicri yedinci yüzyılın önemli belâgat alimlerinden İbn Ebü'l-İsba' el-Mısırî, (öl. 654/1256) hüsn-i hâtime adını verdiği bu sanatın, kendisinin keşfettiği otuz sanattan biri olduğunu söylemiştir.⁹⁷

Belâgat alimleri Kur'ân-ı Kerim'deki sûrelerin son ayetlerini, hüsn-i intihâ'nın en güzel örnekleri olarak görmüşlerdir.⁹⁸ Örneğin; Zilzâl sûresinde yeryüzünün sarsılıp kıyametin kopmasından, toprağın içindeki ağırlıkların çıkartıp insanın yeniden dirilmesinden ve kendine gelip amellerini görerek hesap vereceğinden söz edildikten sonra,⁹⁹ *فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ* "Artık kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir." ayetlerinde maksada uygun, dikkat çeken ve incelikli ifadelerle sûre nihayete ermiştir.¹⁰⁰ Benzer şekilde Bakara, Âl-i İmrân, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl ve diğer sûrelerin sonuç ifadeleri maksada uygun ve incelikli olarak gelmiştir.¹⁰¹

Abbasiler döneminde Ebû Nüvâs (öl. 198/813), Ebû Temmâm, Buhturî, (öl. 284/897) Mütenebbî (öl. 354/965) vb. şairler, kasidelerini sonlandırırken hüsn-

⁹⁰ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 326; Tîbî, *et-Tibyân*, 466; İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr*, 616; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 344.

⁹¹ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 344.

⁹² İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr*, 616.

⁹³ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb*, 2/493.

⁹⁴ Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/563.

⁹⁵ Tîbî, *et-Tibyân*, 466.

⁹⁶ Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 381.

⁹⁷ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr*, 621.

⁹⁸ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 326; Tîbî, *et-Tibyân*, 466; Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 381.

⁹⁹ Zilzâl, 99/1-6.

¹⁰⁰ Zilzâl, 99/7-8.

¹⁰¹ İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr*, 620-621.

i intihâ'yı göz önünde bulundurmuşlar ve sözlerinin son kısmının etkili olmasına ve nihayete ereceğine işaret etmesine özen göstermişlerdir.¹⁰²

Modern dönem belâgat müelliflerinden Besyûnî Abdülfettâh Feyyûd, *İlmu'l-Bedî', Dirâse târîhiye ve fenniye li-usûli'l-belâga ve mesâili'l-bedî'* adlı eserinde hüsn-i intihadan sonra berâat-i intihâ adında farklı bir söz sanatından söz etmiştir. Müellife göre berâat-i intihâ; hüsn-i intihâ şartlarını taşıyan bir sözde, nihayete işaret eden sözcüklerin bulunması demektir.¹⁰³ Klasik ve modern belâgat eserleri incelendiğinde, Feyyûd dışında bu şekilde ayırım yapan başka bir müellife rastlanmamıştır.

Sonuç

Belâgat ilminde metnin veya konuşmanın giriş kısmının, girişten ana konuya geçişin ve sonucun daha anlaşılır, güçlü, incelikli ve maksada uygun bir biçimde gelmesini konu edinen söz sanatları bulunmaktadır. Bu sanatlardan konunun başlangıç kısmıyla ilgili olanlar; hüsn-i ibtidâ ve berâat-i istihlâl; başlangıç kısmından ana konuya geçişle ilgili olanlar tehallus ve iktidâb; sonuca dair olan sanat ise hüsn-i intihâ'dır.

Bu sanatların tanımında ve yapılan değerlendirilmelerde neredeyse fikir birliği olmasına karşın belâgat ilmindeki konumlarıyla ilgili görüş ayrılıklarının hâkim olduğu gözlemlenmiştir. Şöyle ki klasik ve modern belâgat kitaplarında bu sanatlar; bedî ilminde lafzı güzelleştiren sanatlar içinde, bedî ilmine dahil olan konular, söz uyumu, sözün biçimli gelmesi, şiir intihalleri ve müstakil alt başlıklar vb. farklı bölümler ve şekillerde değerlendirilmiştir.

Başlangıç, ana konuya geçiş ve sonuçla ilgili söz sanatlarının; metnin veya konuşmanın daha etkili olması için iyi bir kompozisyon şeklinde olmasını ve bu durumun muktezâ-yı hâl yani sözün yer, zaman ve duruma göre uygun bir şekilde söylenmesiyle güçlü bir irtibatı bulunduğu için çalışmamızda bu sanatların me'ânî ilminde icâz-itnâb-müsâvât konusunda bulunmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı önerilmiştir.

¹⁰² Merâğî, *'Ulûmü'l-belâga*, 381.

¹⁰³ Feyyûd, *İlmu'l-Bedî*, 267-268.

Kanaatimizce bu sanatların günümüzde güzel yazıdaki kompozisyon çalışmalarının bir parçası olarak anlaşılması ve değerlendirilmesi daha doğrudur. Günümüzde bir yazının veya metnin doğru bir biçim ve kompozisyonla yazılmasına dair kitaplar ve çalışmalar vardır. Bu çalışmalarda metnin giriş kısmının, konuya geçişin ve sonucun nasıl birbiriyle uyumlu ve ahenkli olması gösterilmektedir. Klasik dönemde, metin içindeki paragrafların birbiriyle uyumu ve mantık örgüsü içinde olması vb. konuların hicri üçüncü yüzyıl gibi çok erken dönemde başlaması ve sonraki yüzyıllarda gelişmesi, o dönemde yazı ve üslûba dair üretilen fikirlerin durumunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmamızda dikkat çekilen bir başka husus, klasik ve modern belâgat müelliflerince bu söz sanatlarına farklı isimlerin verilmiş olmasıdır. Örneğin belâgat kitaplarında hüsn-i ibtidâ'nın beş, hüsn-i intihâ'nın sekiz farklı isminin bulunduğu anlaşılmıştır. Bir sanata birden çok ismin verilmesinin, okuyucu ve saha araştırmacısının zihninde karmaşaya neden olacağı düşünülmektedir. Son olarak klasik ve modern belâgat alimleri; bu sanatların en güzel örneklerinin Kur'ân-ı Kerîm'de olduğuna dair hem fikir olmuşlar, yeri geldiğinde bir metnin veya konuşmanın nasıl olacağına dair Arap şiiri ve farklı nesir yazılarından da örnekler vermişlerdir.

Kaynakça

- Abbâs, Fadl Hasan. *el-Belâga fînûnühâ ve efnânühâ: İlmü'l-beyân ve'l-bedî'*. Ürdün: Dâru'l-Furkân li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 11. Basım, 2007.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Atîk, Abdülaziz. *fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye: 'İlmü'l-Bedî'*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.
- Bedî'î, Yusuf. *es-Subhu'l-Münbî 'an haysiyeti'l-Mütenebbî*. 2 Cilt. İstanbul: el-Matbaatü'l-Âmire eş-Şerafiyye, 1891.
- Bulut, Ali. "Arap Edebiyatında Berâat-i İstihlâl Sanatı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/2 (2008), 77-88.
- Bulut, Ali. *Bedî' İlmi*. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2016.

- Cârim, Alî - Emîn, Mustafa. *el-Belâğatü'l-vâdiha: el-beyân el-me'ânî el-bedî'*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Cebr, Muhammed es-Seyyid. *Dirâsât fî 'ilmi'l-bedî'*. Kahire: Drîm li't-Tibâ'a, 4. Basım, 2007.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-lüğa ve sıhâhi'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Demirbaş, Servet. "Berâat-i İstihlâl ve Hüsn-i İbtidâ Açısından Süre Girişleri – Nisâ Sûresi Örneği–". *Kilitbahir Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 182-208.
- Düsûkî, Muhammed b. 'Arafe. *Hâşiyetü'd-düsûkî 'alâ muhtasari'l-me'ânî*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Ebû Setî, eş-Şahhât Muhammed. *Dirâsât menheciyye fî 'ilmi'l-bedî'*. Mısır: Dâru Hafâcî li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 1994.
- Feyyûd, Besyûnî Abülfettâh. *İlmu'l-Bedî', Dirâse târîhiye ve fenniye li-usûli'l-belâğa ve mesâili'l-bedî'*. Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 4. Basım, 2015.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Yûsuf es-Samîlî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Hatîb el-Kazvîni, Celâlüddîn. *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Hatîb el-Kazvîni, Celâlüddîn. *Telhîsu'l-Miftâh*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 2010.
- İbn Ebü'l-İsba', Abdül'azîm el-Mısrî. *Tahrîrüt-tahbîr fî sinâ'ati's-şî'ri ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân*. thk. Hafnî Muhammed Şeraf. B.A.E.: el-Meclisü'l-E'lâ li's-Şüûni'l-İslâmiyye – Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, ts.
- İbn Hicce el-Hamevî. *Hizânetü'l-edeb ve ğâyetü'l-ereb*. thk. 'İsâm Şakyû. Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl – Dârü'l-Bihâr, 2004.
- İbn Manzûr, Muhammed el-İfrîkî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.

- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Ali. *el-'Umde fî mehâsini's-şî'ri ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- İbn Sîde, Ali b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbn 'Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Şerhu Dürûsu'l-belâğa*. thk. Muhammed b. Fellâh Mutayrî. Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 2004.
- İbnü'l-Esir, Ziyâeddin. *el-Meseli's-sâir fî edebi'l-kâtibi ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed Hûfî - Bedvî Tabâne. 4 Cilt. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- İbnü'l-Mu'tez, Abdullah b. Muhammed el-Abbâsî. *el-Bedî' fî'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1990.
- İmruülkays, Hunduc b. Hucr. *Dîvânü İmriilkays*. thk. Abdurrahmân el-Müstâvî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım, 2004.
- Matlûb, Ahmed - Basîr, Hasan. *el-Belâğatü ve't-tatbîk*. Irak: Vizâratü't-Ta'lîmî'l-Âlî, 2. Basım, 1999.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *'Ulûmü'l-belâğa -el-Beyân-el-Me'ânî-el-Bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Meydânî, Abdurrahmân Hasen Habenneke. *el-Belâğatü'l-'Arabiyye: Üsüsühâ ve 'ulûmühâ ve fînühâ*. 2 Cilt. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemü'l-vesît*. 2 Cilt. Mısır: Dâru'd-Da've, ts.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık, 2022.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Na'im Zerkûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. "Şiirin Üç Güzeli: Hüsn-i Matla', Hüsn-i Tahallüs, Hüsn-i Makta'". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 62/1 (2022), 666-685.
- Teftâzânî, Sa'düddîn. *el-Mutavvel Şerhü telhîsi'l-miftâhi'l-'ulûm*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013.

Tîbî, Hüseyin b. Muhammed. *et-Tibyân fî 'İlmi'l-me'ânî ve'l-bedî' ve'l-beyân*. thk. Hâdî 'Atiyye Matar el-Hilâlî. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb - Mektebetü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1987.

Ûgânicâ, Abdülkâdir. *el-Müzhir fî 'ilmi'l-bedî'*. Nijerya: Merkezü Kiüdâmilûlâ, 2. Basım, 2021.

'Umerî, İbn Abdilhak. *Dürerü'l-ferâidi'l-müstahsene fî şerhi menzûmeti İbni'ş-Şihne*. thk. Süleymân Hüseyin el-'Umeyrât. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2018.

Vatvât, Reşîdüddîn. *Hadâiku'ş-sihr fî dekâiki'şî'r*. çev. İbrahim Emîn Şevâribî. Kahire: Matba'atü Lecneti't-Te'lîf ve't-Terceme, 1945.

Zebîdî, Muhammed Mürtezâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Abdüsettâr Ahmed Ferrâc - Mustafa Hicâzî. 40 Cilt. Kuveyt: Daru'l-Hidaye, 1965.